

HOLTAK HÁTÁN

A FÉRJ:

Azt mondja az „Új hullám” mérnökköltője, Vozyeszenszkij: „Az anyák árván maradnak, Fiaik messze szakadnak”. Na, én prózáiban talán így mondhatom: „A szülők sorsa az árvaság”. Apámat is bele vennem az árvák sorába, mert bizony árván hagytam mindkettőjüket. Amikor nekivágtam a nagykőrösi szakértetségire előkészítő esztendőnek, s anyámék feltarisznyáltak, mint a szerencsét próbáló mesebeli fiút, azóta csak hébe-hóba vetődöm hozzájuk. Nem enged a munkám, mely egyre gyűlik, bokrosodik, akár a bükköny. Pedig szerettem köztük...

Hogy melyikük volt kedvesebb nekem? Együtt jelentik mindmáig a szülői házat. Egymás nélkül meg se jelennek az emlékezés „színes diáin”, annyira kiegészítői egymásnak. Természetre is. Anyám a takarékosabb, komolyabb, törekvőbb. Kofasszony volt már az anyja is, az én nagyanyám, kofa lett a nagybátyám, anyám néneje: keresztanyám; az lett anyámból is. Harminchat körül. Akkoriban egy kis házikót kapartak össze anyámék. Apámat egy hadiüzemben alkalmazták, de otthon eredeti foglalkozását is űzőgette esténként: vásott cipőket, tátiszájú bakancsokat bütykölgetett használhatóvá. A házikóban egy kis kamra volt, a juhtúrót, a juhsajtot tárolta ott anyám, s nagy hordókban a brindzát, az erős túrót, amit ott is darálgatott, fűszerezett, kezelt.

Negyvenben vergődött anyám meg apám odáig, hogy egy takarékosabb házat vehettek, melyben fűszerüzlet is volt. Akkor anyám abbahagyta a piacozást a túróval, apám is otthagya a hadiüzemet, s megnyitották a szatócsboltot. Mindent lehetett árulni ebben a külvárosi munkásfertályban: fűszert, élelmiszert, vasárut, rövidárut, még italt is. Reggel 4-kor nyitottak, este 10-ig árultak. Vasárnap is. Le volt ugyan a redőny húzva, de a kuncsaftok akkor is jöttek: kocogtak a rolon, s anyámék adták kifelé az árut.

Idővel egyre nehezebb lett az árukészlet feltöltése, ami apám feladata volt. Ő nem volt olyan takarékos, mint anyám. Sőt, mondhatni: bohém, tréfára hajló, jó ivó, nótás, mulató embernek ismerte a környék. Ami „A”-val kezdődött, lett légyen az „B”, „S”, vagy „P” (utóbbiból a legbüdösebb törköly akár), mind megtalálta apám gyomrába az utát.

Azért a családot végveszély nem fenyegette, csak amikor apámat 44 tavaszán katonának rukkoltatták be. Márciusban bejöttek a németek, apám meg elszakadt tőlünk. Nekem kellett a helyébe állnom a beszerzésben. Valahogy úgy esett, hogy az iskolai év megkurtult — polgárista voltam akkor —, már március végén befejeztük a tanévet, s én teljes erővel fekhettem neki a beszerzésnek. Felnőttszámba vett az élet 13 évesen. Keserves dolog volt, de belejöttem: megszerveztem az áru hazajuttatását, tartottam a kapcsolatot a hatósággal, a közellátási hivatallal. Jegyrendszer volt, én intézgettem a jegyszámolást is. Akkoriban sűrűsödtek az angol-amerikai légitámadások, anyám nem rémülődött, inkább örült egy-egy ilyen riadónak, mert bombázni nem bombáztak, viszont ideje maradt ilyenkor az üzlet rendbe tételére, a takarításra, miegymásra. Meg is főzött.

Ahogy a front közeledett, apám — aki Battonyán katonáskodott — szintén egyre közelebb került Orosházához. Menekülttábori őrnek az őrseit adták Ők, néhányan, környékeliek — Apácáról, Kamarásról, Gádorosról, egyébként — s három battonyai gazda szekerén hozták magukkal az orosz foglyokat. Ahogy visszaemlékszem, apám határozottan 19-es érzelmű volt (szakács volt a vörösdandárnál 19-ben), és az életfelfogását meghatározták régi vöröskatona-élményei, úgyannyira, hogy már

a háború elején a német vereséget várta. Érzelmek a szocialista eszme iránt oly erősek voltak, hogy amikor ez a menekülttábori őr — egy nagyszénási törzsőrmester vezetésével — elérte Orosházát, sikerült rávennie az egész társaságot, hogy szereljenek le, a foglyokat engedjék szabadon, s menjen ki-ki a maga hazájába. Nem Orosházán, hanem Csanádapácán szereltek le, egy szál zsávolyruhában széledtek haza. A parancsnokot visszaküldték Battonyára, a foglyokat szélnek eresztették. Apám itthon civilbe öltözött — nem bujkált egy percig sem —, a szomszédokkal közölte, hogy az öregeket nem harcoltatják tovább. Ez hitelesen is hangzott, hisz szeptember vége felé járt, s a hadsereg bomladozott másutt is. A front egész közel lehetett már; a tőlünk pár száz méternyire fekvő vasútállomáson összetorlódtak a vöröskeresztes, a lőszerelosztó és a menekültszerelvények.

Az első orosz hullám október 6-án hengeredett Orosháza felé. Én éppen a városban tekergtem, de az ágyúmorajra hazafelé irányítottam a nyúlpicót, és le a pincébe... A kertünkben volt egy erős, boltíves pince, oda húzódtunk a szomszédokkal együtt. Nagy, káposztás hordókat borítottunk magunkra, azzal a meggondolással, hogy az erős dongák megvédenek bennünket a törmeléktől, ha a pince beomlana is.

Nem volt szükség a hordók védelmére, mert még 6-án keresztülzúgott a front a városon, Vásárhely, Szentés felé hömpölygött a sok kozáksapkás katona. Két hétig nagy nyugalom volt, hamar megindult az élet, határ se volt dél felé, egész Aradig mozgott a népség, csempészek, csavargók hozták a sót, gyufát, miegymást, s mink megint árusíthattunk.

Hanem úgy két és fél hét múlva a németek kezdték világitórakétáikkal szórni a környéket, és bombáztak többszörösen. Mivel a mi kertünkbe is bomba hullott, kiszakítva ajtót-ablakot, mi is elmenekültünk hazulról. Vissza-visszalopakodtunk a rokonoktól éjszakánként, de a holminkat megőrizni nem tudhattuk. Kirámolták az üzletet, a lakást, semmink se maradt decemberre, mire megszűntek a támadások.

Apám november elején — meggyőződéséhez híven — jelentkezett a Kommunista Pártba. Ahogy így, érett fejjel visszapergetem azokat a napokat, egyre inkább fájdalom, hogy mennyi értetlenség és rosszindulat, mennyi irigység is előbukott akkoriban a sok jószándék mellett. Meggyőződésem, hogy a városnegyed sokat nyert volna, ha apámat befogadják. Népszerű volt, tekintélye volt; a háromlábú székben sok mindent elrendezett magában a világról. Az emberek hittek volna neki. De hát, tudom is én. Rásütötték, hogy nem a pártba való. Kizsákmányolónak, osztályellenségnek kiáltották ki a nagyobb szájuak... Ugyan, kit zsákmányolt ki apám? Még csak az üzlethez se volt sok érzéke. Anyám családja volt az életrevalóbb — bár azóta se tanultam soha, hogy a sokszor „hozom”-ra árulató kofák a kizsákmányoló osztály oszlopai lettek volna. Apámra, aki inkább gavallér s könnyelmű volt, mint kuporgató, aki csakugyan a két keze munkájával kereste a kenyerét apró korától, csak az elfogult rosszindulat ragaszthatta rá az osztályidegenség címkéjét...

Nyilván őt is bántotta-rágta az igazságtalanság, az értetlenség. Sok későbbi meg-rázkódtatást elkerült volna a család, ha nincs emberi ostobaság és irigység a világon. De a sorsfordulón felfokozódnak az indulatok. A jók is, a rosszak is.

Apám nemigen mutatta, inkább rejtegette, hogy fáj, amit vele csináltak. Január elején aztán belépett a szocdemekhez. Élénk pártéletet élt: bizalmija volt a negyednek, „R”-gárdista, s tanácsadója a tanácstalanabbjának. Agitált tüzzel — még a kéjlányokat is bepásztortotta a szocdemekhez...

Igaz is, elfelejtettem említeni, hogy átellenben a mi kis szatócsboltunkkal — igazi „dübörgő” működött. Kocsisok, kupeczek tanyája. Két-három utcalány mérte ott a vinkót. Jó viszonyban voltunk ezzel a fura műintézetrel, ahová fényes nappal be nem tette a lábát tisztas, családos orosházi pógárember. Jóba' voltunk, mert nem voltunk riválisok. Inkább egymást kiegészítőek. Hogy miért — s miként? Annak is története van...

A FELESEG:

Én meg tulajdonképp arról akarok mesélni, aki a legkedvesebb volt nekem hosszú-hosszú éveken át: anyámról. Persze, vallomásom sokban egyáltalán nem kedvező rá nézve — s tán rám nézve se. A színigazságot másképp meg nem közelíthetem — pedig szeretném. Szeretném, ha kiderülne ebből a vallomásból: emberek vagyunk — mi, asszonyok is. Emberek, akiket hol a magasba lendít védangyaluk, hol a pokol fenekére taszít a bennük gomolygó nyugtalanság.

Nyugtalan ember volt az anyám. Nyüzsgő, tevékeny, ugrifüles; az életet minden porcikájával élő, talpraesett és pénzsóvár. Tán nem is tehet róla, hogy oly nyughatatlan tűzzel, oly megbabonázottan iparkodott pénzt szerezni, egyre több pénzt. Hisz a maga kétszerkettős gondolkodásával minden boldogság zálogának egyedül a Pénzt látta. Másfél év elemit végzett csupán, mert az anyja — aki végül is egy lágy, nem-törődöm cigányember oldalbordája lett, szétvetett lábbal lovagolta az öszvért, és makrapipát szorongatott fogatlanul is erélyes állkapcsaival — hamar belökdöste egy mosoda ajtaján, mint kilencesztendő, apró leánykát...

Anyám lúgmarta kislánykeze, apró erélyes ökle nyilván azért is ütött-vert az emberek közé, csapást vágva magának soraikban, mert lúg okozta, csontig égető fájdalmait valahogy vissza kellett adni a világnak. Engem is ütött-csépelt, s hogy mennyire nem tehet erről, azt csak ma érthettem meg igazán, amikor magam is sokszor érzem hiányát a köznap gondoktól mentes időszakoknak. Ő mindenmód nyereséges mérleggel akarta lezárni az életét — s arról a leghalványabb sejtelve se volt, hogy rejtett, mélyebben nyíló, belső örömök is léteznek. Én nem gondoltam semmiféle „nyereséges mérleg”-re, egyszerűen csak szépnek akartam az életemet, bensőséges és rejtett örömökben, tiszta mosolyokban gazdagnak. Ő küzdött, verekedett egyre; kemény kis ökle kiméretlenül adogatta vissza a kapott csapásokat. Engem, a lányát a háta mögé parancsolt, mint biztosítékát, mint a hátát védelmező erőt — az orvul mért ütések ellen. Szorosan a nyomában kellett lihegmem, hogy boldog lehessen. Holott az ő boldogságát az én passzív félszegségem, az én erőtelen tétovázgatásaim egyáltalán nem biztosíthatták. Menthetetlenül alkalmatlan voltam e szerepre. S minél inkább kiderült ez rólam, annál makacsabb erővel, annál dühödtebb indulattal követelte „hátvéd”-szerepem betöltését az anyám...

Apám? Az apám beteg ember volt. Ezért aztán megúsza az 1944-es napok legvadabb fordulóit, amikor az embereknek egyre-másra helyesbíteniük kellett cselekedeteiket, és egyre merészebben kellett viselkedniük. Asztma tépte-facsarta az apám tüdejét, szívét, s nyilván dolgozni sem tudott úgy, ahogyan azt ebben a házas korban megkövetelte férjétől egy boldogulni vágyó nő. Ezért aztán apám az egyik este nem jött haza. Ivott.

Mi akkoriban nagy fába vágtuk a fejszét. Kocsmai munkát vállaltunk egy öreg asszonynál, a „Kék flakó” nevű kocsmában. A város szélén, a vásárosok utcájának szegletén, a temető közvetlen közelében, szinte a holtak hátán működött a „Kék flakó”. Anyám az ijesztő környezetben nagyokat nevetett, jókat főzött, s elemében énezte magát a városszéli, különös figurák között.

Én akkor tizenharmadik évemben jártam. Eleinte csak arról tudtam, ami a konyhában történik, no meg az iskolában. Ahová szegyenkezve ódalogtam be, mert legtöbbször se könyvet, se füzetet nem vittem rendesen, és riadt készülétlenséggel lestem, mikor szólítanak felelésre. Csoda, hogy meg nem buktam, bár mindig úgy éreztem: semmit nem tudok. Álmos voltam és félénk. Ahogy a tükörből láttam, vézna kamaszlány voltam, a fiúkat nem vettem észre. De az iskola csak kis részét töltötte ki az életemnek. El is határoztam, hogy a négy polgári elvégzése után nem fogok tovább menni.

De hogy az élet gyors üteménél maradjunk, egyre-másra sorakoztak a nem várt események. Mint említettem, apám eredeti, becsületes foglalkozása szerint — még a

„Kék flaskós” időszak előtt — *suszter* volt. Nem cipész, a cipészeknek üzletük volt és jól kerestek. A *suszter* viszont a cipészeknek dolgozott, legjobb esetben vásárra járt. Anyám ezt a legjobb esetet várta, sőt mi több, nemcsak várta, hanem rákényszerítette apámat, hogy mások bedolgozója helyett a saját ura próbáljon lenni.

Anyámat jól ismerték a város bőrös köreiben, s a bőrkereskedők szívesen adtak hitelt neki bőrt, szöveget, csirizt, kaptafát és gumisarkot. Így történt, hogy a konyhánk nagyobbik része műhely lett. Az apám hajnaltól délig a cipészeknek csinált cügos és varrott talpú cipőket, déltől éjfélig a vásárra dolgozott. Anyám állandóan ügyelt, nehogy apám a legjobb bőrt használja föl a vásári cipőkre. Anyám előrelátó volt; az idő is őt igazolta. Kérve kérte apámat: gondoljon arra, városi embereknek is készíthet majd később cipőt, a szebb portéka oda kerüljön. Azonkívül kár a cipők kergéhez finom szattyánt használni branzolnak, megteszi a keménypapír is. Hisz a többiek is ezt csinálják.

Mondanom sem kell, sem kérés-könyörgés, sem veszekedés nem használt. Minden cipő, papucs és csizma úgy került ki apám keze közül, hogy csodájára járhatott volna a környék. A parasztok azonban potom áron vásárolták meg apám cipőt. Mindig olcsóbban, mivel a részleteket a kamatokkal együtt csak úgy tudtuk fizetni, ha anyám a vásárookra vitt cipőket mind eladja. Hát anyám „maximálisan” teljesítette is feladatát; ha tudta volna, kifordította volna a cipők belsejét, hogy látva lássanak az emberek: a világ legjobb anyaga van belerejtve, sőt eltékozolva. Hiszen látták is, hogy jó cipők, szép cipők, de így se nagyon akartak venni. Anyám mindig engedett egy kicsit az árból, hisz a vevő mindig alkudott egy kicsit, s a cipők bizony ráfizetéssel keltek el. Ráadásul apám a vásár napján nemigen dolgozott, mivel ő előre megjósolta, hogy ez az egész csak szemfényvesztés, a mi helyzetünkben nincs kiút, amit keresünk, a bőrösök viszik el, vagy ha nem viszik el, nagyobb adót szabnak ki ránk.

Mire apám feldolgozta a hitelbe vásárolt bőroket; s kielégítette a bőrösök követelésének egy részét, semmink nem maradt. Pedig egy időben még rádiónk is volt, emlékszem, Karácsonyi Margit énekelt benne magyar nótákat. De a rádiót is elvitték. Csak két ágyunk maradt a szobában, meg egy asztal hokedlikkel a konyhában.

A konyha másik felében ott maradt a *suszter*áj a panglival meg a háromlábú székkal. Mi pedig ott maradtunk hármásban. Apám anyámat okolta, anyám pedig apámat. Apám tehetetlenségében ivott, anyám nekiesett és ütni kezdte. Én könyörögtem. Ahogy visszaemlékszem, a lábuk előtt nyúszítottam és zagyvaságokat kiabáltam én is. Ordítottam, jajgattam. Még ma is, ha erősebben és indulatosabban beszélek, gyerekkori jajveszékelésem idéződik fel...

Apám mentőgondolata mindig Pestnél kötött ki: nagyobb város, nagyobb lehetőség, valamikor dolgozott ott, ott kezdte a szakmát, talán él még a régi mester, aki bizonyára szívesen alkalmazná...

Anyám akkor harmincnyolc éves volt. Tele életkedvvel és boldogulni vágyással. Rövid két hónap leforgása alatt többfelé vállalt munkát. Volt kávéügynök. Ez rengeteg örömet okozott neki, s előttem is új világot tárt ki; egyedül apámat ingerelte a töprengésre, és nap mint nap veszekedésre, amit akkor sehogys sem értettem. Mert az „Áldás” kávé áldás volt nekünk. Kis ingyen mintacsomagokat kaptak az ügynökök — köztük anyám. Dehogys adta volna ingyen — se falun, se városban. Falun tojásért, lisztért, krumpliért, városban egyebekért árult. Remekül ment dolgunk. Csak apám zsörtölődött, és követelte anyámtól, hogy hagyja abba.

Egy nap aztán már nem kellett követelnie, anyám nem ment többet az „Áldás” kávéval szerencsét próbálni. Az újságban is kicikkeztek, hogy pénzért adogatja az ajándékot, még a házban lakó cigánycsávók is olvasták, jókat röhögtek, ha meglát-tak, csak anyám meg én sajnáltuk a szép napokat.

Mélyponton voltunk tehát, amikor egy újsághirdetésre lett figyelmes anyám: A „Kék flaskóba” csaposházaspárt kerestek. Anyám töviről hegyire mindent megbeszél apámmal. Apám lesz majd a söntésben, anyám a konyhát vezeti, én pedig itt is, ott is.

Apám mindent nehezen értett meg. Sápadtan tiltakozott. De falra hányta a borsót...

— Na tessék! Én veled sehová máshová nem megyek — emelte fel hangját anyám. — Értsd meg, még Pestre se megyek! Mi Pesten is csak nyomorognánk mellett. Vagy megragadjuk ezt a lehetőséget, vagy elmész innen.

Apám lázadozott az ellen, hogy anyám a kocsmában „felkínálja” magát. Ő nem tud abba belenyugodni, hogy a felesége másnak a szeretője legyen!

Anyám arca nagyon elszánt volt.

Már-már megint összevesztek, de mintha varázserítésre, egyszerre jóleső légkör kerekedett, nyugalom, tervezgetés, áhítat, varázslatos jövő...

Anyám nyájas lett, mindent ráhagyott apámra, megígérte, hogy mindent csak akkor fogad el, ha apámnak is megfelel.

Apám biztos volt benne, hogy mi nem vagyunk alkalmasak csaposoknak, de mindent a délutánra bízunk. Anyám a legszebb ruháját vette fel, fodrászhoz ment, és új cipőt vett a lábára. Gyönyörű volt. Akkor tudtam meg, hogy a világon kölni is van, anyám Molnár Mosert „használt”, így aztán a boldogságon kívül még az illatban is nyakig úsztunk. Én egy darabig el is kísértem, s jó félóra múlva a kapuban találkoztunk. Megfogta a kezemet, és hazarohantunk.

A konyhában anyám ráült a háromlábú székre, és sírva fakadt. Nyakán vörös foltok jelentek meg. Szemét sűrűn törölgette „Molnár Moser”-es zsebkendőjével.

— Rá se ránts! Elmegyünk majd Pestre, és mindent újra kezdünk. Te szép vagy és egészséges, semmi okod a kesergésre — vigasztalta apám anyámat.

— Hát nem érted? Holnap munkába állhatunk! — fakadt sírva újra anyám, majd apámra borulva nevetett.

Így kerültünk a Kék flaskóba. A vásárolók utcájának végén, a temetőnél van a Kék flaskó, hat lépcsőn kell felmenni, míg beléphetünk az ajtón. Az utcarész is messziről árulkodott már: a cégéres deszkán nagy kék flaskók dőltek jobbra-balra a részegségtől és a jóllakottságtól. Ez természetesen ezután már a mi konyháinkat és italunkat propagálja...

Egyetlen nagy teremből ált a vendégfogadó, hatalmas söntéspulttal, rengeteg asztallal és székekkel. A söntéspult előtti asztal mellett egy kerevet volt, ahol nyitástól zárásig Licsek mama ült, a Kék flaskó tulajdonosa. Nagy, kövér néni, vizenyős kék szemekkel. Engem meg is ölelt, s megígérte, hogy eljön bérmaanyámnak. Szüleimnek pedig a következőket mondta:

— Ebben az utcában még hét vendéglő van. Ez a nyolcadik. Azért mondom így, mert a többi hét hatalmas udvarral, istállóval rendelkezik, ahol a vásárolók megszállnak. Egyedül nekünk nincs udvarunk, ezért az én vendéglőm más, mint a többi. Nálunk nendkívül fontos az üzleti érzék. Ahogy elnézem magukat, korrekt üzletemberek benyomását keltik.

Apám hirtelen köhögni kezdett, asztmás volt, addig is megerőltetésébe került visszatartani a rohamót.

Anyám vette át a szót. Minden egyes mondata ficáinkolt az élettől, tervei voltak, és már alig várta, hogy munkába állhasson...

Végne abbahagyta apám a köhögést, és engedett a villamosfeszültség. A továbbiakban megtudtuk, hogy az üzlet híres volt mindig hírhedtségéről... Na nem kell semmi rosszra gondolni, csupán arról van szó, hogy a szemközti ház prostituáltjainak egykori találkahelyére épült fel a ház... A mostani lányok nagyon fiatalok, egy-két idősebbet kivéve, becsületesek, és csak nagyon ritkán kerül sor rendőrségi beavatkozásra...

A bejárat melletti asztaltól hirtelen fölállt Dusán, egy vörös hajú parasztember, és odacsámpáskodott Licsek mamához:

— Szóljak a Nusinak?

— Szólhatsz Dusán.

Mind a hárman megrökönyödve néztünk Dusán bűdös rongyaira, koszos mezít-lábára. Akkor még nem sejtettem, hogy valamikor egyetlen igazszívű sorstársamnak fogom őt tekinteni...

— Parasztszeléd — magyarázta Licsek mama. — De jobban szeret városban, mert a kocsmában mindig akad innivaló. Őt lehet megbízni egy-egy üzenettel, ha a másik kocsmából kell valami. Úgy ismeri ezt az utcát, mint a tenyerét. Sőt, csak ezt ismeri. A pusztáról húsz éve került egyedül ide. Itt aztán megmaradt. A lányo-kért is elmegy, ha a vendég akarja. Egy-két deci borért mindent megcsinál. Ha van egy kis ételmaradék, kutya úgy sincs, Dusán mindent megeszik.

Azt hiszem, minden fontosat megtudtunk. Anyám elfoglalta helyét a konyhában, apám a söntéspultnál. Licsek mama kiadta a munkát, anyámnak megmutatta az ét-lapot, tehát a mai menü: zöldbaleves, szalontüdő gombóccal és császármorzsa.

Az étlapon fel voltak még tüntetve, úgy ahogy ma is szokás: a frissensültek, a készételek. Készételnek persze most kellett megcsinálni a marhapörköltet, s hozzá a nyersanyagot bevásárolni. Természetesen azt nekünk kellett volna előkeri-tenünk, de nekünk egy fillérünk sem volt. Becsületére legyen mondva Licsek mamá-nak, előlegezett nekünk ötszáz pengőt, amiből aztán húst, lisztet, cukrot, bort, rumot, likőrt és mindent-mindent vásároltunk. A sört és a szódát mindennap vettük, arra bejött mindennap a pénz, és aztán lassacskán került egy kis tartalékpénz is...

Anyám elszaladt bevásárolni; megbízott, hogy tisztítsak krumplit, rizst, zöldba-bot, és elrohant. Azt hiszem, sírtam is egy keveset, mert el nem tudtam képzelni: olyan nagy mennyiséget hogy tudok én egymagam előállítani. Azt is meg kell mon-danom, otthon, a háztartásban nem engedett anyám segédkezni, azt mondta, lassú vagyok, nincs hozzá érzékem... Most mind ennek a tudata szinte megbénított...

Legelőször is a krumplihámozáshoz kezdtem, de alig hámoztam öt percig, máris úgy éreztem, hogy órák óta csinálom, és alig haladok. És akkor, mint a mesében, megállt az ajtóban egy göndör hajú, gyönyörű húszéves fiú, rámnevetett, kivette ke-zemből a krumplit, megmutatta, hogyan kell gyorsan csinálni, aztán a zöldbabot darabolta csomójával össze egy deszkán. Mindennek tudta a helyét, és mindig mo-solygott.

Licsek mama szerezte nekem ezt a Pétert, aki tüdőbajos volt, és nem sok vá-lasztotta már el halálától. Én ezt nem tudtam, csak később. Nagyon jó barátok lettünk.

— Hozzám jönnél feleségül? — kérdezte még' aznap este.

— Hozzád mennék. — Sütöttünk, főztünk, anyám is mindent ráhagyott Péterre, hiszen ő vizsgázott szakács volt, mi pedig csak nagyon kevés és egyszerű ételeket tudtunk főzni.

— Szereted a fiamat, drágám? — ölelt át Wilim néni, a Péter mamája. — Az én egyetlenem nagyon-nagyon beteg, tudod?

Hosszú ideig nem tudtam, hogy a sajnálat és szeretet között nagy különbség van. Én eleinte ott mindenkit szerettem — úgy éreztem.

— Mama, ma rántott hús van... Mama, ma túrós tészta van... Mama, ma töl-tött paprika van... — mindig ilyenformán fogadta Péter az anyját.

Ahogy teltek-múltak a hetek, Péter már csak félórát tudott fent lenni, de mindig bejött segíteni, hogy az anyjának legyen meg az ebédje. Az anyja, Wilim néni, mivel az orvosokat már hiába járta, a templomok kockáit csúsztá végig, foga-dalmakat tett és könyörgött éjjel-nappal, hogy a fia gyógyuljon meg. Dolgozni se tudott: sehol, esztét vette a fia betegsége. Péter tudott mindent, de mindig nevetett. Nagy akaraterő volt benne, csak az utolsó héten nem jött főzni, csak arra kért, mikor húslevest vittem neki, hogy az anyjának adjak enni...

A temetésen menyasszonyi ruhában voltam, hosszú fátyollal a fejemen, és fehér koszorút vittem a koporsó után. Wilim néni akarta így, hogy maradjon neki valakije Péter után...

Szomszédaink, az utcalányok is menyasszonynak kijáró tisztelettel karoltak belém, vigasztaló szavakat suttozva a sírnál.

A FÉRJ:

A „rosszlányok” valóban képesek körülvenni szeretetükkel, akit megkedvelnek. Elhiszem, sőt magam is tapasztaltam, mint 13 éves surbankó... No, persze, szívbaj nélkül képes egyik-másikuk meg is kopasztani az embert.

Amint említettem, mi a városszéli kis szatócsüzletben a sok fűszer- és vegyes-áru, vasáru mellett italt is eladhattunk. Mégse voltunk riválisok az átellenben üzemelő dübögővel. Mert annak jobbára csak a nap lenyugvása után voltak vendégei, nekünk a nappali italozók jutottak. Igaz, hogy csak üveges italra volt engedély, de a házhoz egy nagy világos verandát tapasztott apám és Elek nagybátyám, a kofa-ember. Itt aztán az emberek megihatták a bort és sört a verandán állingálva.

Így ment ez akkoriban jobbára minden vidéki szatócsboltnál. Elek nagybátyám is állandó vendég volt a verandán, azzal az indoklással, hogy „leissza a munkabért”. Anyámék nem sajnálták tőle az italt, hisz csakugyan három ember helyett iparkodott, mikor a verandát emelték, csak az volt a furcsa, hogy ő nem volt részeges azelőtt az anyám takarékos fajtája volt ő is. Hamar kiderült, hogy megmaradt ő óvatosan kortyolgatósnak, s csak a társaság kedvéért járogat oly szorgalmasan hozzánk.

Mert valahányszor Elek bátyám szálas alakja feltűnt a verandán, alig telt bele öt-hat perc, előkerült Nusi is a szomszédból, a „Jó baráthoz” címzett dübögőből. Az egyik lány.

Jól megtermett, telibélű lány volt a Nusi, a melle ugyan kicsi, de amúgy erős csipejű, s nagy teste ellenére is arányos, jóállású még akkor. Hanem inni aztán ivott — Elek bátyám helyett is. Az nem sajnálta tőle az italt, tolta elébe a saját poharát akár. Úgy emlékszem, nem sokat povedáltak. Nézegették egymást, aztán egyszer csak Nusi azt mondta:

— Tessék.

S maga előtt engedve, sőt tuszkolva Elek nagybátyámat, komótosan megindult. A dübögő irányába. Eleket nem nagyon kellett tuszkolni — persze. Mihelyst felhangzott a „tessék”, ment magától is. Kicsit furcsán csillogó szemmel, mintha nem Nusi vedelt volna annyit, hanem ő maga.

Nem mondhatni, hogy hízelgő röhögések és megjegyzések röpködtek a menetük után. Úgy három-négy hétre rá aztán — negyvennégy nyarán volt ez még. — anyám beszólította Elek bátyámat, aki éppen Nusira várakozott.

— Észnél légy, öcsém — emelte elé a mutatoujját.

Egyedül voltak a hűvös helyiségben. Elek bátyám elvörösödve kapott a csonka ujjú bal kezével gubancos, szőke hajához. Még gyerekként a két ujját vágta le bal-tával, ettől nem volt katoná, hiába volt daliás.

— Észnél legyél, hallod-e — ismételte meg emeltebb hangon anyám. — Ez is csak lotyó, megkopaszt...

Elek olyan hátraarcot vágott mérgében meg zavarában, hogy a katonaviseltek se különbet. Az ajtóból azért visszafordult anyámhoz:

— Ez más! — szólt kurtán. S ment dolgára.

Anyám úgy megorrolt rá, hogy tán két hétig se fogadta a köszönését. Pedig a „tessék”-kel kezdődő úton nem volt megállás: Nusi nemcsak inni, hanem ruházkodni is szeretett, ha volt miből. Márpedig kellett legyen, s Elek bátyám kofaságos haszna mind-mind ráragasztódott a Nusi testére... A végén még nyáron is kesztyűben pávaskodott Nusi, horgolt fehér kesztyűben intett Elek bátyámnak, hogy „tessék”. S lakkcipővel kápráztatta a városszéli vagányok, rezesképű fuvarosok szemét.

Anyám inkább szikrázott, mint káprázott ettől. Különösen, amikor nagybátyám kezdte eladogatni — bagóért — a stráfkocsiját, a mérlegét, a vásári asztalát és más egyéb, a kofasághoz nélkülözhetetlen holmit. Majd felhagyott a kofasággal, és elállt napszámba. Meggyet válogatott a konzervgyárnak. Csak Nusi járt a fejében, semmi más. Féltekenykedett, követelődött a végén. Úgyannyira, hogy egy nyári reggelen Juliska néni, a dübögő tulajdonosa kilökte a Nusit.

— Lódulj, ne is lássalak! — mennydörgött Juliska néni. — Nekünk minden vendég egyforma. Ha ez nem tetszik, fel is út, le is út a kisasszonynak...

— Ugyanmár, Juliska; ne legyen szívtelen: én nem ilyennek ismertem magát — próbálta apám puhítani.

Juliska néni tántoríthatatlan volt:

— Egy szál vendég nem foglalhatja le a lányt. Munkafegyelem is van a világon! A legjobb kuncaftoknak mondja be az unalmast... Maga, szomszéd, eltúrné, ha az inasa földhöz csapná a dikicsét? Ahelyett, hogy dikicselne — becsülettel?

Apám nem nyilatkozott a földhöz vert dikicsről. Inkább cselekedett. Az „ifjú párt” beinvitálta az óvóhelyünkre, húzzák meg magukat ott, ha egyebütt nem megy, egy ideig.

Említettem már, hogy egy öblös pince szolgált óvóhelyül, a kert végében. Ott takarosan elrendezkedhettek Elek bátyámék, még rádiójuk is volt, amelyekből gyakran felhangzott az ijesztő figyelmeztetés:

— Bácska, Békés, vigyázz!

Ez bombázógépek közeledését jelentette, s mivel messze környéken a mi nagy pincénk volt az egyetlen tisztességesebb búvóhely, a szomszédokkal együtt többször megzavartuk az ifjú pár turbékolását. Ezért aztán egyre puszkaporosabb lett a levegő, mintha a bombázógépek szállítmánya a mérhetetlen magasból is tüzet táplált volna az emberek szívébe. Holott a Liberátorok, ezek a lomhán úszó égi bálnak, sosem nyitották meg okádó bugyriaikat a város felett.

Az igaz viszont: nem lehetett tudni, meddig kegyelmeznek nekünk.

— Egyszer csak hullani kezd az égi áldás, aztán mindnyájunknak kampec — jegyezte meg epésen édesapám, amikor egy riadó közben a pince közelében, a csupasz földön lapítottunk. Apám ugyanis nagy udvariisan betessékelte az ijedt arcú szomszédságot, akik alig tértek be az Elek bátyámék holmijától — s mink kint kockogtattuk a fogunkat a pusztá ég alatt.

Apám félszoldó tréfának szánta szavait, mégis baj lett belőle. Tán épp azért, mert édesanyám is kiérezte belőlük az akasztófahumort.

— Kampec ám ennek a szégyentelen cafkaának e! — lobbant nagyot a visszafojtott düh anyámban. — Csak nem fogunk itt miatta rakásra pusztulni, hogy az a... Édesapám nem szerette a csúnya szavakat. Különben is érezte, hogy őt legalább úgy éri a kritika, mint a megpártolt „fiatalokat”...

— Eriggy már, hogy menj el — tréfálkozott —, hát csak nem gondolod, hogy ez a mi kis falunk hadászatiilag ér akár egy apró bombát is!

Mintha bombát robbantott volna csendes szavaival apám. Édesanyám olyat mondott, amit soha azelőtt — s azóta se: vagy ő megy — velem együtt! — vagy Elekék... Válasszon apám.

Ez ultimátum volt a javából. Nem is maradt Nusi után, csak egy dróton felejtett, száradó, kékpettyes fejkendő — Elek bátyám után meg a nyulak. Nusi — úgy mondták — valahol a Dunántúlon kötött ki, újabb „munkahelyen”, miután hazug trógernek, nyámnyilának, rakás tehetetlenségnek nevezte Elek bátyámat, s le is köpte istenigazában. Elek megtörölte a képét, s indult haza, nagyanyámékhoz, ott-hagyva nékem az anyanyulat, legnagyobb örömömmre.

Tán nem is említettem még eddig, hogy Elek bátyám nemcsak ügyes kofaember, de kiváló nyulász-galambász is volt. Én nagyon szerettem az állatokat, a nyulakat, galambokat, tyúkokat, lovakat egyaránt. A fene evett a jószág után mindig. Ha mentünk anyámmal a piacra, fix, hogy én a lóvásáron kötöttem ki. Megveregtettem az eladásra szánt csikót vagy lovat, vagy a kereket vállaltam megkötni, hogy nagyobb terher esetén is kiténjön, milyen erőben van az állat. A gazdák szavára megoldottam a saroglya láncát, és megkötöttem vele a hátsó kerekeket, hogy az ne guruljon, hanem csússzon, s így nagyobb terhet kelljen a lónak húznia.

Édesanyámnak nem volt ínyére az én lócsiszárkodásom. Pedig később hasznát vettük annak, hogy értek a lovakhoz: front után, egész 47 tájáig, gyümölcseladásból éltünk, s felkopott volna az állunk, ha nem tudok az állatok nyelvén... No, de menjünk sorjába; egyelőre a nyulak szúrtak szemet anyámnak, azt állította, olyan szagot csinálók velük, hogy a vevői elriadnak, dobjam szemétre a hóbelevancot, vagy tüzeljük el a ketrecekét.

A ketrecek s az anyanyúl, amit Elek bátyám hagyományozott rám, nyilván a fura párra, öccse „bolond napjaira” emlékeztették őt, azért nem állhatta szagukat se az árva jószágoknak. Pedig az anyanyúl — mondhatom — akkortájt aranyat ellett nekünk... Nagy, fehér nyúl volt, fedeztettem, aztán angórákat is szereztem, anyákat is, bakokat is.

Bakokkal szakszerűen foglalkoztam. Hordták a népek hozzám fedeztetni az anyákat, gabonáért vagy egy kis nyulért fedeztettem az anyát. A baknak a véreben van ez, különösen a házi baknak; vadas volt, és mart, fújt, az első lábával és a hátsó lábával is karmolt, és dobantott. Boxinak hívtam ezt a nyulat. Mikor hozták fedeztetni a nöstényt, akkor kivettem mellé, dobantottam, ő is, és csak aztán intézte el a menyasszonyt. Kettő, három ment naponta. Nagyon jól tartottam a Boxit, kapott mindig zabot, jobb eledelt, mint a többiek. Ma úgy mondanánk: premizáltam őt. Rettentő lekötöttség volt! Mindig kora reggel kellett kelnem zöldet szedni, kis répát lopni, mert a nyulaim elpatkolnak, ha nem lesz mit adni nekik. Amíg a kecske legelt, a nyulaknak megszedtem az ennivalót. Házigalambot is szereztem. Hasznos volt ez, meg a kecske, a tejhiány miatt. A teheneket elvitték. A kecske viszont mindig adott egy-másfél liter tejet. Házinyulat mindig tartottunk, így húsunk is akadt. Jó üzlet volt, mert mikor a pestiek jöttek cserélni, én a nyulakkal tudtam cseccselni. Ruhaanyagot, cipőt. Egyszer egy vigéc egy régi buzogányt hozott. Két zsidó férfival jött, és a zsidók is azt mondták, hogy gyanús egzisztencia a vigéc, nem felelnek érte, úgy csapódott hozzájuk. Egy rézfejű, rézzel vasalt, de fanyelű buzogány volt. Harci buzogány. Tíz nyulat is megért volna, de anyám azt mondta: „Nem ér ez egy fagarast!” Azóta is fáj a szívem a buzogányért. Amikor aztán 46—47-ben jobb lett a pénz, már nem érte meg, hogy én foglalkozzam a nyulakkal. Jobban tudtam magam hasznosítani mással.

Mi 45—46-ban nagyon rosszul álltunk. Üzletünket kirabolták, jött az infláció, s mikor a forint bejött, az se segített rajtunk, mert az adó mind nehezebb és több lett, úgyhogy anyámék végül is eladták az üzletet. Ekkor kis gyümölcsöst vettünk, anyám meg újra piacra kezdett járni. Én a négy polgárit úgy-ahogy kijártam, attól kezdve otthon segítettem, hol apámnak a gyümölcsösben, hol anyámnak a piacon, vagy a piacra vásárolni. Akkortájt már kezdtek a kulákok is jobban lábra kapni, különösen Hódmezővásárhelyről hozták szerivel a gomolyát meg a sajtot, oda hozzánk.

Az első év nagyon rosszul jött ki a gyümölcsösse, mert minden elfagyott. A másfél hold gyümölcsösben két alma nem termett. Mi pedig adósságra vettük a gyümölcsöst. Négyezer új forint adósság volt. Csak úgy tudtuk apránként fizetni, hogy anyám nagyon ráfeküdt a kofálkodásra. Engem is befogott. Nem mértem el magam, és a pénzzel is tudtam bánni; inkább mint apám. Anyám annyira megbízott bennem, hogy el mert küldeni messze földre is egy fuvarossal, bevásárolni. A szőlőskerteket kerestük meg, Kunszentmártontól egészen Szőlőhídvégig. Ismerősként fogadtak azokon a helyeken. El mert engedni édesanyám ezer, ezeröttszáz új forinttal is. A fuvarosnak volt egy sebesült lovacskája, a Villám nevére kanca. Úgy fogta a front zúrzavarában, géppuskás katonaló volt, a pukkanásos zajokra olyan érzékeny, hogy ha papírzacskót durrantottam el, nyomban a földre vetette magát, mintha kimúlt volna, úgy volt képes elfeküdni a lucernásban, vagy a kukoricás szélén. Ezzel a Villámmal meg-megálltunk a szőlőhegy közepén, s szoltunk egy pár szőlősgazdának, hogy itt vagyunk. Vittünk ládákat, a mi ládánkba szedték bele a gyümölcsöt. Este visszaindultunk, reggelre Hódmezővásárhelyre értünk. Mezőbükkös, Kovácsháza, Csánádapáca és környéke, erre jártunk, Dombegyháza, Kétegyháza... Ezt két évig csináltam. Szükség volt a pénzre. Volt úgy, hogy 15—20 vásáros fogadott egy teherautót. Fölpakolták, és mentek. Meggazdultak volna, ha engedték volna őket. De hát az egyre nehezebben ment, az adó egyre több volt, s a spekulációt letörték vele. Persze, ha suhog a kasza, tudjuk, a gaz és a gabona egyaránt a földre kerül. A becsületesebb kereskedők éppúgy ráfáztak az emelkedő adóra, mint a csavarosabb eszűek, vagy enyvesebb kezűek.

A FELESÉG:

Az én esetem, sajnos, egészen más. Nem volt, aki engem eligazítson az élet első komoly lépésénél. Még az egyetlen igazán tiszta jellemet, apámat is idő előtt veszítettem el...

Az persze igaz, hogy amíg Péter élt, s Wilim néni hozzám fordulgatott segítségért, a ragaszkodás melegében fürödtem, és hálás voltam a sorsnak, hogy szeretnek engem. Azonban...

Az egyik este zárásig maradtam fent, mivel apám elment valahová, s anyám az egész konyhát rámbízta. Jócskán lehettek vacsoravendégeink. Szerencsére a legtöbben rántott húst rendeltek, így aztán megnyugodhattam kissé. Különbösen is, sokféle konyhai fogást megtanultam Pétertől, amíg élt.

Később, amikor végre bezárhattunk, a söntéspultnál kezdtem poharakat mosogatni, miközben anyám elszámolt Licsek mamának.

Egyszer csak a bezárt üzlet előtt, az utcán kellemes tenor hang csendült fel: „Csak egy nap a világ, csak egyetlenegy csók az életünk...” — énekelte valaki érzélgős hangrezgetéssel. Egy-két cigány kísértc cincogva a dalt.

Anyám arca felragyogott. Licsek mama is elragadtatással bólogatott. Eloltották a villanyt, majd anyám gyertyát gyújtott. A rávetődő fényben láttam, hogy az arca egészen átszellemült. Boldognak látszott.

Kis idő múlva az utcára is kilépett. Licsek mama szigorú hangon felszólított, hogy feküdjek le. Tisztán emlékszem: mikor nagy nehezen álomba szuggeráltam magam, azt álmodtam, hogy álarcos rablók támadtak meg bennünket, anyámat magukkal hurcolták, sírt, jajgatott, s én a rablóhad után futok az éjszakában, mert csak én menthetem meg...

Apám másnap se jelentkezett, csak zárás után. Előbb a köhögését hallottam, aztán a káromkodását, végül a zokogását. Kikeltem az ágyból, s kicsit belestem az ajtónyíláson. Apám térden állva csókolgatta anyám kezét, és sírva hajtogatta:

— Nem bírtam már nézni azt az alakot... El kell menni Pestre, meglásd, Pest, az más... Ott élheted igazán a magad életét, itt ribanc leszel, ez a vénasszony is csak azért egyezett meg velünk, hogy csalétek legyél a férfiaknak...

Licsek mama egy ideig hallgatott. Majd erőlyesen szólt:

— Takarodjon innen! Az én házamban nem csinál még egyszer cirkuszt!

— A maga házában... még ha cirkuszt csinálnának! — nevetett eszelősen apám. — De, tudja, mit csinálnak a maga „tisztességes” házában?! Maga egy közönséges kerítónó! Én innen elviszem a feleségem!

— Viszi a frászt! Legfeljebb a saját írháját! Ez a dolgos asszony nem ilyen durva, modortalan embert érdemel. Ez dolgozik látástól vakulásig. Maga meg mit csinál ezalatt? Lerészegedik, mint a disznó! Magát én nem alkalmazom!

Apám megdermedt erre a szóra. Felállt, ácsorgott egy ideig. Aztán nehézkesen eltántorgott.

Én nagyon megrémültem. Hirtelen mintha kifogyott volna körülöttem a levegő. Szerettem volna utánafutni apámnak, de mintha minden erő kifutott volna a lábamból. Alig találtam vissza az ágyba.

Fél óra se telhetett el, megint felzengett az ucáról a hegedűszó:

— „Lila orgonák, minek a szív, ha úgy fáj” — énekelte a jól ismert tenor.

Éjjel egy óra körül anyám kilopózkodott a szobánk előtti folyosóra. Hallottam a suttogását, s mivel nem akart visszajönni, felgyújtottam a villanyt, és megpróbáltam újságot olvasni. Jól emlékszem, egy képes folyóirat — talán a Híd című — akadt épp a kezembe, s benne egy egyetemista diák vitacikke. Nagyon meglepett, amit a cikkben olvastam.

Ilyenformán írt a diák, vitatkozva valakivel:

„Ma a magyar irodalom végre igazán olyan gazdag, hogy bátran odaállíthatjuk bármely külföldi irodalom elé. Mutasson fel a külföld egy „Rokonok”-at. Mutasson olyan értékeket, amilyenek nekünk Veres Péter, Németh László, Sinka, Szabó Pál

művei. A külföld az utóbbi 20 évben csak ezeroldalakra elnyújtott, problémátlan könyveket adott, de értékeket nem...”

Ezt írta a folyóirat egyik olvasója, egy pápai gimnazista, szobnak minősítve azt az olvasót, akik Nyugat-imádatukban válogatatlanul dicsőítenek minden ott megjelent művet. A szerkesztő válaszolt rövid toldalékban e megjegyzésekre, de hogy mit, arra már nem emlékszem, mert azon kezdtem töprengeni, hogy én minek is járok iskolába, ha hírét se hallottam Veres Péternek és Németh Lászlónak, és sejtelmem sincs arról: ki írhatta a „Rokonok”-at, és mit is tartalmaz.

Sokat meditálhattam a tájékozatlanságomon, mert hirtelen benyitott anyám, s különös tűzben égő szemmel meredve az arcomba, addig sohasem tapasztalt szigorúsággal, nyersen förmedt rám:

— Mi az, te a villanyt pocskékolod, holnap reggel meg dögölsz, világnak?!

Reggel csakugyan nehezen ébredtem, mert nehezen is tudtam elaludni. Hiszen ezen az éjszakán kellett számot vetnem a ténnyel, hogy elvesztettem anyámat. Nem kellett különösebb lélektani képzettség ahhoz, hogy e tényt megállapíthassam. Hiszen durva és szeretetlen szavai — egy számomra ismeretlen, gyűlölködő szemű, ideges és idegen nő szavaiként csattantak rajtam. Pedig én a rajongásig szerettem, tiszteltem őt, hiszen ügyes volt, szorgalmas, talpraesett, az emberek előtt népszerű, és elbájolóan szép. Ámilyen én szerettem volna lenni világeletemben... Magabiztos volt, és iparkodó, soha nem érezte magát legyőzöttnek, s nem is látszott annak. Nem is szerettem — imádtam, mint valami földöntúli lényt...

Most, ahogyan tapasztalt fejjel szedegettem összefelé emlékeimet, s próbálok rendet szerkeszteni közöttük, s értékrendet is lelni egyúttal, sokkal jobban megértem az anyámat, mint akkor. A maga zárt világában, a maga féloldalas tapasztalatai szerint nyilván szentül hitte, hogy a boldogság eléréséhez egészen más életforma kell, mint amilyenre apám oldalán kényszerült. Valami többre, különbre vágyott. S talán észre se vette a nagy igyekvésben, hogy a legdrágábbat mégiscsak feláldozta, eltaposta. A legértékesebbet, amit az élet egyáltalán adhat az embernek: gyermeke töretlen ragaszkodását, szeretetét, az imádásig fokozott, a tűzön-vízen, füstön-koromon áttündöklő gyermeki vonalmat. Ami mégiscsak pótolhatatlan kincs az élet során, de főleg az élet alkonyán.

Mindebből semmit nem érzett meg akkoriban anyám. Én se tudtam ezt ily határozottan, mint ma, csak azt éreztem, hogy egyedül maradtam. Nagyon egyedül, s nem jó egyedül lenni. Legalább egy igaz barátnőm lenne!

Elindultam, hogy felkeressem osztálytársnőmet, Vass Jutkát.

A söntés mellett haladtomban Licsek mama és a szerenáadó Széles úr hangja ütötte meg a fülem. Licsek mama fesztelenül csevegett, nyilván azt hitték, már elmentem.

— Ej-ej — korholta anyám udvarlóját Licsek mama —, nem nyughatott maga, betyár! Hallottam a cigányokat muzsikálni... Szerelmesek lettünk?

— Én új életet akarok kezdeni, asszonyom — felelte Széles úr.

— Elvált?

— Nőtlen vagyok.

— Mivel foglalkozik?

— Kereskedelmi felvásárló vagyok.

— Á! Az nagy elfoglaltsággal jár, keveset tudna itt lenni velünk. Ha vidékre megy, férfi nélkül marad a vendéglő. Ez nem stimmt. Pedig az Anna férjét kidobtam már, nem is gondoltam, hogy maga ennyire le van kötve.

— A mai világban, asszonyom, számomra ennél jobb megoldás nem létezik. Különben a jövő hónaptól minőségi ellenőr leszek, s úgy minden megoldható.

— Mit szól a kislányhoz? Nem nagyon szívleli magát. Talán sejt valamit?

— Minden megoldódik asszonyom.

— Tudja mit? Próbáljon kedves lenni hozzá. Életlátott ember tudja, hogy egy kis ajándékkal például...

— Minden megoldódik, asszonyom.

— Lakása van?

— Nincs. Egy hete jöttem Győrből. Szállodában alszom. Az éjjel persze itt, a lépcsőkön...

— Ó, ha Anna tudta volna! Sajnálom ezt az asszonyt. Durva a férje. És hasznavehetetlen. Egy jó szava sincs senkihez, a vendégeket rágalmazza, tolakodással vádolja, s ráadásul nem mosogat. Mért vállalta, ha ez a munka derogál neki?!

Nem hallgattam tovább Licsek mamát. Attól féltem, erőt vesz rajtam az a „beolvasási” ötperc, amikor csendes és félszeg lányból igazságosztó megszállottá szoktam válni, és kiborítom, ami bennem gyűlik, kiméretlen őszinteséggel...

Vass Jutka, az osztálytársam, ragaszkodó barátnő volt, csúnyácska, szénfekete szemű és hajú teremtés. Beszédese és jókedvű más időkben; most is igyekezett fesz-telen és határozott lenni, de a szeme sarkában, elfakult szája szélén félelem re-megett.

Egyedül volt a nagy lakásban, a sötét színű bútorok között. Egy hosszú s két rövidet csengettem, ahogy régebben is tettem.

— Innen a vasútállomás közeléből szerencsére mindenki elment, jóformán — hadarta.

— Napok óta nem jársz iskolába, sejtettem, hogy beteg vagy — nézegettem megfogyott, fehér arcát.

— Nem vagyok beteg. Csak... anyáék nincsenek itthon. Mondd, nem aludnál itt, velem? Egyedül vagyok az egész nagy házban.

— Elkéredzkedek anyukámtól — feleltem, s már indultam is lefelé a lépcsőn. Jutka görcsösen szorította a felkarom. Nem akart engedni.

— Minek elkéredzkedni? Akkor biztos nem jössz vissza, és én itt megőrülök egyedül. Kérlek, maradj!

Megesküdtem hát, hogy visszajövök. Anyám csakugyan elengedett; tán nem is hallotta, mit mondok, annyira egyebütt jártak a gondolatai. Ragyogott, sürgött-for-gott boldogságában.

Szomorúan emlékeztem visszahaladtomban, hogy anyám mennyire más volt még nemrég. Óvott, féltett; különösen egészen kicsi koromban, amikor torokgyúkkal fe-küdtem, és minden járványos gyerek elhalt mellőlem a kórteremben. Egyedül én maradtam meg, de járni nem voltam képes. Anyám úgy vitt, ölben, haza; máig érzem erős, szorító karját; könnye az arcomra pergett útközben.

S most nincs anyám.

— Nincs anyám, Jutka — sirtam el bánatomat a barátnőmnek.

— Nekem sincs. Ki tudja, találkozom-e még velük — válaszolta alig érthetően. Hirtelen felült az ágyban, a sötétben:

— Mondd, egy kis ennivalót nem hoztál?

— Ennivalót? — csodálkoztam.

— Hát persze. Két napja nem ettem.

Rögtön felugrottam, s a villanyt is felkattintva, öltözködni kezdtem.

— Oltsd el azt a villanyt! — kiáltotta-síkitotta Judit. — Azonnal oltsd el!

— Miért? Hazaszaladok, hozok valamit.

— Dehogy, nem, nem, én egyáltalán nem vagyok éhes — ismételte Judit, mint aki megháborodott.

— De hiszen hallom, hogy a gyomrod korog!

— Reggel... Reggel majd veszek valamit...

Megint lefeküdtem. Judit gyorsan eloltotta a villanyt. De nem tudtunk elaludni.

— Gyere ide, mellém, ez duplaágy — szólt Judit —, kényelmesen elférünk, apuék itt szoktak aludni.

Oda feküdtem.

— Te fázol, Jutka?

— Nem, dehogyis!

Hiszzen remeg az egész ágy! Beteg vagy?

— Nem, dehogy! — hadarta, s tisztán hallottam, hogy fogai összeverődnek. — Mondd, nem féltél eljönni?

— Mért féltem volna? — csodálkoztam.

— Ki kellett volna tennem a sárga csillagot.

— Minek az?

— Mert zsidó vagyok. Azaz, apukám... Ők a gettóban vannak. Ezért nem járok iskolába se. De itt nem tudja senki rólam, ne félj! Illetve már senki sincs a házban. Itt a vasút, félnek a bombázástól. Lémann néni volt az utolsó. Őt is begyűjtötték ma... De engem nem fognak, értem eljönnek faluról. A nagybátyám, anya testvére. Csak azt nem értem, mért késnek?! Tegnapra ígérte...

— Akkor ezért félsz egyedül!

— Most már, hogy itt vagy, nem félek! — Remegett az ágy a reszketésétől, koccogott a foga. Éjszaka többször átnyúlt felém, s vibráló kézzel simogatott:

— Ne félj!

S közben egyre éreztem az ágy remegését, és azon gondolkodtam megint, hogy milyen buta liba is vagyok én. Nem tudom, mi történik körülöttem, nem tudom, mi van a világban. Anyám is csak a kocsmá ajtajáig lát, szegény, nem törődik a többiekkel, mint ahogy vele se törődött senki, amíg fel nem nőtt, s el nem vitte apám, szinte éretlen gyereklányként, feleségnek...

Valahogy aztán csak reggel lett, s én a derengésben felöltözhettem. Elhatároztam: akármilyen lesz is, én Jutka mellett maradok, amíg csak érte nem jön a rokona. De ő szinte tuszkolt kifelé:

— Kérlek, nagyon kérlek, menj innen, mert ha észrevesznek, zsidópártolásért neked is bajod lesz, s akkor nekem még rosszabb lesz. Menj, siess haza!

— A szüleidnek nem üzensz? Ne vigyek valamit nekik a gettóba?

— Azt hiszed, oda csak úgy be lehet sétálni? A gettót katonák őrzik.

— Igen, de majdnem minden katona hozzánk jár, a mi vendéglőnkbe.

— Á, ott az nem számít! Szervusz, és nagyon köszönöm. Nem maradok itt tovább, te menj előre, ne lássanak együtt.

— Írsz majd?

— Nem.

— Nem lenne jó kinéznem előbb?

— Jó lenne. Indulj már! Ne nézz vissza!

A hátsó kapun mentem ki. Nagy, emeletes átjáróház volt az övéké. Megkerültem a házat, s a főkapuhoz futottam, mert a kapu közelében embereket láttam. Egy nyilas karszalagos és egy kiskatona igazoltatta az utca kora járókelőit.

Jutka tétován lépegetett a lépcsőn lefelé.

— Csókolom a kezét — köszönt a kiskatona, s a nyilas is „tovább”-ot intett.

— Szervusz Jutka! — kiáltottam fel barátnőmhöz. — Siess, elkészünk a külön-tornáról.

Nem is tudom, honnan jött hirtelen a nyelvemre ez a halandzsaszöveg. Belekaroltam Juditba, és elsiettünk. Az utca végében vettem észre, hogy a lábam — a térdemnél — nékem is remeg.

Jutka összevissza csókolott. Búcsúzkodott. De én csak akkor hagytam magára, amikor a határban, a nagybátyjáék felé vivő úton felvette egy parasztszekér. Egy nyálancot tukmált rám, hosszú aranyláncot, a végén egy kis pókkal, meg egy nagy, nehéz gyűrűt, középen négyszögletes, fekete kővel.

Ahogy elhaladt a szekér, egész testemben remegni kezdtem. Akkor éreztem meg először, legtöbbször élete mennyire kockán forog, s mily bizonytalan a jövő.

A láncot és a gyűrűt másnap elvittem a gettó felé. Elhatároztam: Jutka szüleinek adom. Akkor már sejtettem, mivel járhat minden elhibázott szó, vagy mozdulat. Elbizonytalanodtam. Nem mertem senkit megszólítani, a sétálgató, fegyveres katonák közül. Ott álltam, reszkető térdrel, a gettó előtt egész délelőtt — tanítási idő alatt —, s lestem, mikor bukkannak elő Judit szülei. Nem láttam őket. Késő délután egy fiatal katona megkérdezte: mit akarok itt. Alig tudtam kinyögni:

— Vass Dánielékkel szeretnék beszélni.

A katona kisvártatva kijött és közölte:

— Már nincsenek itt.

— Hol vannak?

Vállat vont. Intett, hogy menjek odébb, aztán otthagytott.

(A láncot és a gyűrűt ma is őrzöm. Nem fogadta el Judit, amikor — a családjából egyedül — visszajöhetett...)

Anyám egy nagy pofonnal fogadott otthon.

— Hol mászkálsz, mikor olyan sok a munka?!

Akkor nem is ellenkeztem, azt hittem, jogában áll anyámnak ütnie. Teljes erővel feküdtem neki a munkának, hogy kedvessé tegyem magam előtte. Csak az szomorított: apám után a barátnőm is elveszett számomra. És meg se kérdezhettem: merre van apám...

Széles úr igyekezett kedvembe járni: ajándékot vett nekem, egy hatalmas paprikajancsit. Én nem akartam megtartani, átadtam Dusánnak:

— Vigye el Nusinak — mondtam.

Nusi a szomszédos „ház” egyik törzslakója volt. Utcalány.

No, ebből aztán — ahogy ma mondanánk — „oltári” ribillió kerekedett...

(Részlet a szerző új kötetéből, amely a Szépirodalmi Kiadó gondozásában jelenik meg.)

KISS ANKA